

Poznań, dnia 04 maja 2016 r.

dr hab. Dariusz Nowak, prof. nadzw. UEP

Wydział Zarządzania

Katedra Zarządzania i Analizy Zasobów Przedsiębiorstwa

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgra Sabah Noori Abbas Al.-Mihyawi pt.: „*Assessment of Investment Attractiveness of Arab Countries*” napisanej pod naukowym kierunkiem dra hab. prof. US Tomasza Wiśniewskiego

W recenzji dokonano oceny zasadniczych aspektów rozprawy doktorskiej, a mianowicie:

- wyboru problematyki badawczej i uzasadnienie wyboru tematu,
- podstawowej hipotezy i celu badawczego,
- zakresu rozprawy, źródeł informacji i metod badawczych,
- struktury i zawartości merytorycznej dysertacji,
- rezultatów rozprawy,

oraz sformułowano konkluzję kwalifikacyjną całej dysertacji.

1. Problematyka badawcza i uzasadnienie wyboru tematu rozprawy doktorskiej

Problem inwestycji, rozumianych jako przepływ nakładów w celu stworzenia nowego lub pomnożenia istniejącego majątku, który w przyszłości zaowocuje zwiększonym strumieniem dóbr lub usług, wpisuje się we współczesne i aktualne trendy dotyczące wielopłaszczyznowej działalności różnego rodzaju podmiotów, organizacji a nawet państw. Kwestie inwestycyjne szczególnie istotne są na obszarach, które z różnych przyczyn nie podlegały zrównoważonemu rozwojowi, co spowodowało braki w infrastrukturze, ochronie

środowiska i warunkach życia lokalnej społeczności. Zasadne zatem staje się podejmowanie szeregu inicjatyw, idei i projektów, których zadaniem jest podniesienie poziomu atrakcyjności inwestycyjnej danego obszaru. Atrakcyjność ta wpływa bowiem w bezpośredni sposób na przepływ strumieni finansowych z krajów wysoko rozwiniętych w kierunku tych, których rozwój był i jest hamowany. Można zatem podkreślić, że umiejętna ocena atrakcyjności inwestycyjnej konkretnego obszaru, regionu czy kraju jest niezwykle istotnym problemem z punktu widzenia potencjalnych inwestorów. Tylko bowiem prawidłowa analiza i ocena warunków zaangażowania kapitałowego umożliwi realizację zamierzonych celów, a tym samym osiągnięcie pewnych zdefiniowanych korzyści. Błędna interpretacja czy kalkulacja może skutkować zarówno utratą spodziewanych zysków, jak i całego zainwestowanego kapitału. Można zatem podkreślić, że wdrażanie rozwiązań tworzących „*sprzyjający klimat inwestycyjny*” jest jednym z podstawowych zadań decydentów, stanowi bowiem swoisty atut państwa czy regionu, jego kluczową kompetencję będącą podstawą permanentnego rozwoju.

W powyższą tematykę wpisuje się problematyka dysertacji doktorskiej Pana mgra Sabah Noori Abbas Al-Mihyawawi, który za przedmiot swoich rozważań przyjął kwestie dotyczące bezpośrednich inwestycji zagranicznych w wybranych krajach arabskich, które odczuwają niedobór kapitału. Autor słusznie zakłada, że „*(...) bezpośrednio inwestycje (...) dostarczają silnego impulsu, który wpływa na rozwój ekonomiczny państw*” (s. 9). Zdaniem Autora istnieje szereg czynników, które zarówno sprzyjają podejmowaniu decyzji inwestycyjnych, jak i takie, które skutecznie hamują i wręcz blokują przepływ kapitałów. Spośród nich szczególnie istotne są czynniki ekonomiczne, społeczne i polityczne. Ponadto przedmiotem rozważań jest „*atrakcyjność inwestycyjna regionu*”, której oceny można dokonać, zdaniem Doktoranta, za pomocą szeregu, trudno identyfikowalnych wskaźników. Należy zaznaczyć, że Autor dysertacji definiuje „*atrakcyjność inwestycyjną*” jako zbiór czynników, które tworzą odpowiedni klimat inwestycyjny. Klimat inwestycyjny natomiast charakteryzowany jest przez czynniki ekonomiczne i finansowe kraju, które zachęcają podmioty indywidualne i grupowe do angażowania odpowiednich środków finansowych (s. 9, s. 35).

Analizując problematykę dysertacji należy podkreślić, że mgr Sabah Noori Abbas Al-Mihyawawi podjął się rozwiązania trudnego i wymagającego znacznych nakładów czasowych problemu, związanego z próbą wyjaśnienia atrakcyjności inwestycyjnej i czynników ją kształtujących. Mimo, że problem bezpośrednich inwestycji zagranicznych jest szeroko dyskutowany w literaturze tematu, brak jest opracowań dotyczących tego zagadnienia z punktu widzenia państw arabskich, stąd uważam, że podjęta tematyka jest istotna zarówno z

naukowego, jak i praktycznego punktu widzenia, tym bardziej, że Autor zaproponował praktyczne i merytorycznie poprawne propozycje i rekomendacje, które powinny pomóc decydentom podejmować decyzje inwestycyjne. Moim zdaniem proponowane rozwiązania, o dużym stopniu ogólności, można traktować szerzej, jako wskazówki pozwalające podnieść atrakcyjność inwestycyjną danego obszaru, nie tylko krajów arabskich, ale również innych, które zgłaszają zapotrzebowanie na kapitał zagraniczny. Rekomendacje te należy traktować jako wkład mgra Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi w rozwój nauki.

Z powyższych powodów wybór tematu rozprawy należy uznać za w pełni zasadny, interesujący, a przede wszystkim podejmujący aktualne i rozwojowe zagadnienia mające swoje uzasadnienie w teorii i praktyce, zwłaszcza w kontekście dokonujących się zmian politycznych, gospodarczych, kulturowych, społecznych itp. Należy zaznaczyć, że zasoby istniejącej wiedzy w dziedzinie, o której traktuje rozprawa, są jeszcze niewystarczające w stosunku do rangi i złożoności tematu. Wartościowe i w znacznej mierze prekursorskie są dogłębnie ukazane mechanizmy wpływające na atrakcyjność inwestycyjną, czynniki ją kształtujące, a także przeprowadzone obserwacje, analizy i oceny. Autor wykazała się nie tylko dobrą znajomością realiów funkcjonowania współczesnych państw w zakresie kształtowania polityki inwestycyjnej, ale także umiejętnością krytycznego osądu, formułowania opinii i konsekwentnego wyciągania wniosków.

Analizując skomplikowany i wielopłaszczyznowy charakter problemu dotyczącego atrakcyjności inwestycyjnej, czynników ją kształtujących oraz mierników oceny, należy podkreślić, że próba wpisania go w pewne zwarte i logiczne ramy, zwłaszcza w aspekcie dynamicznych zmian zachodzących w gospodarce światowej, w tym w krajach arabskich, była procesem trudnym, złożonym i skomplikowanym. Uważam, że podjęta tematyka, zwłaszcza w kontekście wymagań stawianych rozprawom doktorskim jest słuszna, trafnie podjęta i zasadna. Stanowi swoisty przyczynek do rozwoju teorii badanych zjawisk, wkład w rozwój metod badawczych, a także głos w dyskusji oparty na własnych przemyśleniach, refleksjach i spostrzeżeniach. Chciałbym również podkreślić, że tematyka rozprawy wpisuje się w aktualne trendy badawcze oraz ich implementację w praktyce gospodarczej, zwłaszcza biorąc pod uwagę procesy globalizacji, światową redystrybucję majątku czy problemy migracyjne, których nasilenie nastąpiło w ostatnich latach.

Sumując uważam, że wybór przez Doktoranta problemu badawczego spełnia, moim zdaniem, warunki i wymagania, jakie stawiane są rozprawom doktorskim. Nie ulega wątpliwościom, że wybrana problematyka, dotycząca oceny atrakcyjności inwestycyjnej

państw arabskich, jest ważna, aktualna i interesująca zarówno z naukowego, jak i praktycznego punktu widzenia.

2. Hipoteza i cel badawczy rozprawy doktorskiej

Istotnym elementem opinii o rozprawie doktorskiej jest ocena założeń merytorycznych, metodologicznych i redakcyjnych, w tym wyboru tematu i przedmiotu badań, zakresu pracy, celu głównego, problemów badawczych, hipotezy, metodyki oraz konstrukcji.

W ocenianej dysertacji Autor za cel główny przyjął „(...) **ocenę atrakcyjności inwestycyjnej w państwach arabskich**” (s. 11). Moim zdaniem prezentowany cel jest bardzo ambitny, odnosi się bowiem do mało rozpoznanego i opisanego problemu, związanego z budową i próbą stworzenia obiektywnych narzędzi oceny warunków lokowania kapitału, w ściśle określonej lokalizacji, przez inwestorów zewnętrznych. Tak sformułowany cel rozbito na szereg problemów badawczych i celów cząstkowych, do których Doktorant zaliczył (s. 11):

- identyfikację i analizę czynników determinujących atrakcyjność inwestycyjną,
- budowę mierników atrakcyjności inwestycyjnej,
- aplikację mierników atrakcyjności inwestycyjnej w państwach arabskich,
- propozycję zmian, które mogą poprawić atrakcyjność inwestycyjną państw arabskich,
- wykorzystanie metody benchmarkingu przy ocenie atrakcyjności inwestycyjnej państw arabskich w porównaniu z Polską.

Prezentowane problemy badawcze i cele posiadają swoje merytoryczne i rzeczowe uzasadnienie w temacie dysertacji i stanowią wyróżniającą cechę prezentowanej rozprawy doktorskiej. Przyjęty zakres badawczy powoduje, że struktura pracy jest logiczna, czytelna i dobrze warunkuje tok prezentowanych rozważań.

Przyjęty cel główny pracy, jej przedmiot (atrakcyjność inwestycyjna), podmiot (państwa arabskie) i zakres, skłoniły Doktoranta do sformułowania hipotezy głównej, w której zakłada, że: „(...) **czynniki polityczne mają zasadniczy wpływ na atrakcyjność inwestycyjną państw arabskich**” (s.11). W moim przekonaniu przyjęta hipoteza nie oddaje w pełni istoty rozważanego problemu. Wydaje się, że na atrakcyjność inwestycyjną, nie negując istotności czynników politycznych, wpływa wiele aspektów (sam Autor podaje „(...) dużo czynników wpływa na atrakcyjność bezpośrednich inwestycji zagranicznych (...) zadecydowano jednak, że w pracy wykorzysta się czynniki dotyczące determinant ekonomicznych, społecznych i

politycznych” s. 13), które stanowią wieloaspektową, różnokierunkową i skomplikowaną płaszczyznę rozważań. W moim odczuciu, formułując hipotezę, warto byłoby uwzględnić wszystkie wskazane aspekty, a wpływ czynnika politycznego podkreślić w hipotezach częściowych. Kwesta ta ma jednak charakter polemiczny, dyskusyjny i zależy od interpretacji i oceny Autora rozprawy.

Sumując uważam, że postawione problemy badawcze, zakres, cel główny i hipoteza są niezwykle ważne, zostały poprawnie określone i mogą być uznane za w pełni zasadnie i odpowiednie dla rozprawy doktorskiej. Można zatem uznać, że ta część rozprawy jest kompletna, wyczerpująca i poprawna, zawiera bowiem wszystkie wymagane elementy o właściwej treści merytorycznej i formalnej.

3. Zakres rozprawy, źródła informacji i metody badawcze

W kolejnej części opinii o dysertacji mgra Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi ocenie podlega zakres, źródła informacji oraz metodyka badań. Należy podkreślić, że Autor zastosował przy realizacji celu głównego oraz weryfikacji hipotezy odpowiednie narzędzia badawcze i weryfikacyjne, co pozwoliło mu w wysokim stopniu zrealizować pierwotne zamierzenia.

W pierwszej części pracy o charakterze teoretycznym Autor wykorzystał pierwotne i wtórne źródła informacji obejmujące literaturę obcojęzyczną, w tym głównie anglojęzyczną, a także dane statystyczne publikowane przez wyspecjalizowane organizacje i agendy, m.in. banki centralne państw arabskich, ministerstwa, departamenty statystyczne, agencje państwowe i handlowe, administrację publiczną analizowanych państw itp. Należy podkreślić, że część teoretyczna pracy została opracowana na podstawie obszernych, rzetelnie przeprowadzonych studiów literaturowych. Cytowane źródła obejmują około 350 pozycji, w tym artykuły, sprawozdania, raporty oraz publikacje zwarte. Uważam, że dobór, zakres, jak i wykorzystanie prezentowanej literatury są poprawne, Doktorant w rozdziałach teoretycznych krytycznie i umiejętnie przetwarza informację, i na tej podstawie formułuje polemiczne wnioski i opinie. Chciałbym również zaznaczyć, że wysoko doceniam trud, jaki włożył mgr Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi w zebranie i opracowanie tak bogatego materiału, wymagało to dużego zaangażowania, czasu, uporządkowania cechującego naukowca oraz wytrwałości.

W części empirycznej pracy Autor zastosował metody badawcze o charakterze ilościowym, w ramach których wykorzystał podejście wektorowe i kompozytowe, które posłużyły mu do przeprowadzenia analizy porównawczej wybranych parametrów państw arabskich z Polską. Ponadto do określenia jakości badanych indeksów zastosował korelację

pomiędzy wpływami bieżącymi bezpośrednich inwestycji zagranicznych, a proponowanymi, świadczącymi o atrakcyjności inwestycyjnej, a także średnie ważone, odchylenia standardowe, indeksy wartości itp. Analizując treść pracy można również wskazać, że zastosowano ranking państw arabskich według przepływów bezpośrednich inwestycji zagranicznych w wybranych okresach, strukturę nakładów bezpośrednich inwestycji zagranicznych na wybrane obszary funkcjonowania państwa, w tym: na produkcję, rolnictwo, usługi, handel, turystykę i inne. Metody te wzajemnie się uzupełniają i przenikają tworząc doskonały obraz atrakcyjności inwestycyjnej omawianych państwa.

W mojej opinii dobór, analiza oraz opracowanie obszernego materiału empirycznego są rzetelnie, profesjonalnie i sumiennie przeprowadzone. Autor umiejętnie gromadzi, analizuje i przetwarza zawarte w nim informacje, weryfikuje je i formułuje krytyczne wnioski, które mogą być podstawą zmian i wpływać na poprawę atrakcyjności inwestycyjnej państw arabskich.

Szerokie spektrum stosowanych metod i instrumentów, konstrukcja badań, a także dobór próby sprawia, że Doktorant konsekwentnie i bez zakłóceń realizuje swoje zamierzenia, i tym samym wyjaśnia w dysertacji wiele istotnych kwestii dotyczących atrakcyjności inwestycyjnej państw arabskich.

Chciałbym również podkreślić, że bardzo wysoko oceniam prawidłowo dobrany i wystarczająco długi zakres czasowy obejmujący lata 2005-2010. Zgadzam się bowiem ze zdaniem Autora, że okres ten charakteryzował się stabilnością i niezmiennością, pozostałe natomiast okresy, w tym zwłaszcza lata 2011-2015 cechowały się dynamicznymi i nieprzewidywalnymi zmianami. Jednocześnie słuszna wydaje się uwaga, że istnieją wysokie prawdopodobieństwo uspokojenie sytuacji politycznej w kolejnych latach, a tym samym będzie można wykorzystać wyniki badań prezentowane w dysertacji, jako bazę przyszłych decyzji inwestycyjnych w państwach arabskich.

4. Struktura i zawartość merytoryczna dysertacji

Przechodząc do merytorycznej oceny problematyki recenzowanej dysertacji, chciałbym podkreślić duże znaczenie podjętego tematu, ważnego i interesującego z punktu widzenia zmian, jakie zachodzą w globalizującym się świecie, w tym zwłaszcza w państwach arabskich. Narastające bezrobocie, totalitaryzm, brak dostępu do edukacji, niedobór żywności przyczyniają się do pogorszenia warunków życia, narastania konfliktów i migracji, co znajduje swoje odzwierciedlenie w sytuacji gospodarczej i politycznej całego świata. Ukazanie, zatem charakterystyki państwa arabskich przez pryzmat ich atrakcyjności

inwestycyjnej wyjaśnia szereg problemów, które aktualnie są szeroko dyskutowane, zarówno w dyskursie naukowym, politycznym, jak i społecznym. Ważne są również rekomendacje zawarte w podrozdziale 4.4., których implikacja praktyczna mogłaby wpłynąć na poprawę warunków inwestycyjnych w omawianych państwach.

Praca mgr Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi składa się ze wstępu, czterech logicznie i merytorycznie powiązanych ze sobą rozdziałów, podsumowania, streszczenia w języku polskim, spisu wykresów, spisu tabel, bibliografii oraz załącznika, w którym zaprezentowano obliczenia statystyczne.

Całość pracy zawarta jest na 256 stronach, z czego 187 stanowi zasadniczą część opracowania. W tekście rozprawy zamieszczono 26 tabel oraz 73 wykresy, których umiejętnie i prawidłowe rozmieszczenie znacznie wzbogaciły wysoką wartość poznawczą pracy, jednocześnie ułatwiając jej odbiór i przekaz. Wszystkie części stanowią zgodną, wzajemnie się uzupełniającą i logiczną całość, merytorycznie poprawną, podporządkowaną realizacji celu głównego. Można również zaznaczyć, że objętość pracy jest właściwa, w pełni wyczerpująca problematykę zawartą we wstępie, mieści się w zwyczajowo przyjętych ramach rozpraw doktorskich związanych z dyscypliną ekonomii.

W pierwszej części pracy, wprowadzeniu, mgr Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi przedstawia istotę rozważanego problemu, cele, kwestie badawcze, hipotezę, zakres oraz krótką charakterystykę poszczególnych rozdziałów. Uważam, że Autor jasno i czytelnie naświetlił kwestie badawcze, są one kompletne, zrozumiałe i przejrzyste.

W rozdziale pierwszym Doktorant skupia się na istocie i naturze inwestycji oraz zgłębia problem atrakcyjności bezpośrednich inwestycyjnej zagranicznych. Na uwagę zasługuje przedstawiona klasyfikacja BIZ oraz omówienie wybranych teorii związanych z BIZ. Wysoko cenię również rzeczowe i merytoryczne ujęcie dotyczące determinant, które wpływają na atrakcyjność inwestycyjną. Autor krótko, lecz treściwie omawia składowe czynniki głównych wybranych do analizy, w tym: ekonomicznych, społecznych i politycznych. Dobór subczynników uważam za kompletny, wyczerpujący i uzasadniony. Treść zawarta w rozdziale pierwszym jest podstawą dalszych dociekań, porządkuje tok badań oraz wpływa na opinie i krytyczne komentarze zwarte w dalszej części rozprawy. Uważam, że ta część wprowadza czytelnika w problematykę BIZ, wyczerpuje zapowiedziany temat, stanowi jednocześnie tło rozważań zawartych w części empirycznej.

Drugi rozdział zatytułowany „*Metodyka badań bezpośrednich inwestycji zagranicznych*” przedstawia, w aspekcie teoretycznym, sposób budowy różnego rodzaju wskaźników, których aplikacja pozwala dokonać klasyfikacji atrakcyjności inwestycyjnej. W

ramach tego fragmentu pracy Autor dokonał między innymi przeglądu metod oceny atrakcyjności bezpośrednich inwestycji zagranicznych, omówienia złożonej miary atrakcyjności inwestycyjnej bezpośrednich inwestycji oraz metod agregatowych. W tym miejscu należy zgodzić się z tezą Doktoranta, który podkreśla, że zastosowanie metod kompleksowych umożliwi dokonanie odpowiedniego rankingu państw pod względem ich atrakcyjności inwestycyjnej. Ponadto mgr Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi szczególną uwagę poświęcił również jednej z metod analizy czynnikowej tj. analizie głównych składowych (*Principal Component Analysis*).

Specyfika inwestycyjna państw arabskich przedstawiona jest w rozdziale trzecim, który stanowi syntetyczne, jednocześnie kompleksowe studium, w ramach którego dokonano szczegółowej charakterystyki wybranych państwa z omawianego regionu, pod względem określonych kryteriów, w tym: rozwoju gospodarczego, potencjału zasobowego, populacji, dochodów budżetowych itp. Umiejętnie przeprowadzona analiza poszczególnych regionów, zwłaszcza w kontekście posiadanych zasobów surowców naturalnych, pozwala zrozumieć specyficzność państw arabskich i ich problemy. Wysoką wartość poznawczą, moim zdaniem, mają również szczegółowo omówione rankingi bezpośrednich inwestycji zagranicznych w wybranych państwach arabskich w kolejnych latach (s. 85; 87; 89; 90; 92 i 93), a także charakterystyka najbardziej atrakcyjnych obszarów inwestycyjnych i przede wszystkim analiza czynników tzw. „*klimatu inwestycyjnego*” państw arabskich. Doktorant szczegółowo opisał szereg wskaźników pozwalających rankingować poszczególne państwa, w tym: indeksy konkurencyjności, handlowe, wolności ekonomicznej, transparentności, globalnego zarządzania itd. W tym miejscu chciałbym podkreślić, że zgadzam się z Autorem odnośnie jego uwagi, że inwestorzy podejmując decyzje inwestycyjne pod uwagę biorą przede wszystkim stabilność ekonomiczną i polityczną (s. 99), którą można określić wskazanymi powyżej wskaźnikami. Ponadto chciałbym zaznaczyć, że opiniowany rozdział charakteryzuje się logiczną i zwartą strukturą, skupia się na istotnych z punktu widzenia celu pracy problemach, pomija jednocześnie mało istotne bądź nieważne kwestie.

Istota rozpatrywanych problemów badawczych, ich weryfikacja, a jednocześnie dowód dojrzałości badawczej Autora rozprawy jest zawarta w kolejnym rozdziale o charakterze empirycznym, w których mgr Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi zaprezentował autorskie, oryginalne i symptomatyczne rezultaty prowadzonych badań. W skład rozdziału wchodzi 4 części (75 stron), które łącznie stanowią spójną, uporządkowaną, merytorycznie i logicznie zazębiającą się całość.

W pierwszym podrozdziale Doktorant dokonał wszechstronnej analizy atrakcyjności inwestycyjnej wybranych państwa arabskich i Polski wykorzystując szereg czynników, zgrupowanych w trzech megaczynnikach: ekonomicznych, społecznych i politycznych. Chciałbym podkreślić, że wybór państwa polskiego znajduje swoje rzeczowe uzasadnienie, w dalszym ciągu zaliczane jest bowiem do państw rozwijających się, w którym jednocześnie realizowanych jest szereg zagranicznych inwestycji bezpośrednich. Ponadto Autor analizując w podrozdziale poszczególne państwa, identyfikuje i dyskutuje determinanty, wskazując jednocześnie te, które zakłócały atrakcyjność inwestycyjną danego obszaru. Należy również zaznaczyć, że zobrazowanie wyników badań licznymi tabelami i wykresami przyczyniło się do przejrzystości i czytelności treści, co ułatwia jej odbiór i ocenę. Na uwagę zasługuje również fakt, że analizy dokonano zarówno w układzie rocznym, dla poszczególnych lat, jak i dla całego rozpatrywanego okresu.

W drugim podrozdziale mgr Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi zajął się analizą wpływu wybranych czynników na atrakcyjność inwestycyjną państw arabskich w porównaniu z Polską w latach 2005-2010. Analiza została dokonana dla wybranych 13 państw, dla których Doktorant uzyskał dane statystyczne, zarówno w układzie rocznym, jak i zbiorczym dla całego rozpatrywanego okresu. Porównanie dla każdego państwa arabskiego zostało zobrazowane szeregiem wykresów radarowych, przy wykorzystaniu trzech zmiennych głównych tj.: determinant ekonomicznych, społecznych i politycznych. Rozpatrując poszczególne czynniki Autor dokonuje ich porównania z Polską, jednocześnie formułując szereg wniosków i opinii. Chciałbym zaznaczyć, że jest to bardzo istotna część pracy, stanowiąca oryginalny wkład mgr Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi w rozwój nauki.

Z podrozdziałem drugim łączy się kolejny, w którym mgr Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi omawia zmiany zachodzące w atrakcyjności inwestycyjnej wybranych państw. Autor wskazuje i charakteryzuje podstawowe determinanty będące składowymi wybranych do analizy czynników (politycznych, ekonomicznych i społecznych) oraz formułuje wnioski i opinie. Rozdział, w dużej mierze o charakterze poznawczym, potwierdza rezultaty i wyniki prezentowane we wcześniejszych częściach rozprawy. Ponadto umiejętne wykorzystanie metody wektorowej pozwoliło dokonać przedmiotowej analizy w układzie dynamicznym, co dodatkowo doskonale zobrazowano na poszczególnych wykresach.

W ostatnim podrozdziale, na podstawie wcześniejszych obserwacji, analiz i rozważań, Autor przedstawia szereg propozycji zmian, które jego zdaniem powinny wpłynąć na poprawę atrakcyjności inwestycyjnej omawianych państw. W szczególności zwraca uwagę na takie determinanty jak: produkt krajowy brutto i inflacja w zakresie czynnika ekonomicznego,

produkcja elektryczności w zakresie czynnika społecznego oraz transparentność w zakresie czynnika politycznego. Autor uważa, że zmiana w zakresie tych czynników powinna wpłynąć na poprawę atrakcyjności inwestycyjnej omawianych państw. Moim zdaniem wszystkie propozycje są wyważone, adekwatne i właściwe oraz oparte na gruntownie przeprowadzonych badaniach, można zatem uznać, że w części tej został zrealizowany jeden z problemów badawczych zaprezentowanych w pierwszej części pracy.

Wyniki badań empirycznych prezentowane w poszczególnych podrozdziałach pozwoliły Autorowi na falsyfikację hipotezy głównej, w której zakładał, że istotny wpływ na atrakcyjność inwestycyjną państwa arabskich mają przede wszystkim czynniki polityczne. Doktorant stwierdził, że prócz wskazanych czynników, istotny wpływ posiadają również czynniki o charakterze społecznym i ekonomicznym, które są charakteryzowane przez wiele determinant.

W zakończeniu mgr Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi podsumowuje rozważania zawarte w części głównej rozprawy, formułuje wnioski, postulaty i rekomendacje oraz wskazuje kierunki przyszłych działań. Wszystkie przedstawione propozycje są uzasadnione, wyważone i trafnie sformułowane. Autor, moim zdaniem, nie wykracza poza obszar przyjętych badań. Unika w ten sposób często popełnianego w rozprawach doktorskich błędu, polegającego na wyprowadzaniu szeregu wniosków niezwiązanych lub luźno związanych z główną ideą pracy.

5. Rezultaty badawcze rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska stanowi bardzo interesujące i ciekawe rozwiązanie oryginalnego problemu badawczego, zawiera liczne i cenne walory poznawcze i aplikacyjne, świadczy o kompleksowej i dogłębnej wiedzy mgr Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi w zakresie inwestycji, atrakcyjności inwestycyjnej i zarządzania. Ponadto Autor charakteryzuje się dobrym rozeznaniem narzędzi i metod badawczych stosowanych w naukach ekonomicznych, jednocześnie wykazuje merytorycznie i metodologicznie wysoki poziom. Moim zdaniem na szczególne wyróżnienie zasługują następujące kwestie:

1. Temat rozprawy „Ocena atrakcyjności inwestycyjnej państw arabskich”, podjęte bowiem kwestie są istotne i ważne z punktu widzenia rozwoju współczesnego świata. Można wręcz podkreślić, że podejmując ten temat Autor rozpatruje problemy, które trudno było przewidzieć, a które obecnie wpływają na kształt, politykę i zachowanie poszczególnych państw i potencjalnych inwestorów.

Ponadto temat ten jest słabo zbadany, wymagał dogłębnych studiów literaturowych, statystycznych i koncepcyjno – metodologicznych.

2. Wyraźnie sprecyzowany przedmiot, podmiot, zakres, jak i cel, i jego dekompozycja na szereg problemów badawczych, których wybór jest wszechstronnie uzasadniony przeglądem literatury obszaru badawczego i oceną stanu sytuacji społeczno – politycznej w tym zakresie. Chciałbym podkreślić, że cel główny, jak i cele cząstkowe są konsekwentnie i z uporem należnym badaczowi realizowane w poszczególnych rozdziałach.
3. Bardzo dobrze dobrana i zanalizowana literatura dotycząca przedmiotowych kwestii. Można podkreślić, że praca oparta jest na gruntownie i profesjonalnie opracowanej literaturze, głównie anglojęzycznej, której dobór należy uznać za kompleksowy i aktualny. W tym miejscu chciałbym wyrazić uznanie dla Doktoranta, zdaję sobie bowiem sprawę, że identyfikacja, zebranie i opracowanie tak bogatego zbioru literaturowego nie było zadaniem łatwym, czy prostym.
4. Umiejętne łączenie zagadnień teoretycznych z ich empiryczną weryfikacją. Autor sprawnie dokonuje oceny zjawisk zachodzących w badanych państwach arabskich, jednocześnie doskonale opisuje skomplikowaną rzeczywistość dotyczącą czynników kształtujących atrakcyjność inwestycyjną wybranych podmiotów.
5. Zidentyfikowanie i analiza szeregu czynników i determinant wpływających na atrakcyjność inwestycyjną państw arabskich. Rozpoznane czynniki można traktować szerzej, w kontekście oddziaływania na atrakcyjność inwestycyjną innych państw, niekoniecznie arabskich. Wymaga to jednak pogłębionych studiów i analiz.
6. Stworzenie rankingu inwestycyjnego (pod względem wpływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych) omawianych państw arabskich w układzie rocznym, obejmującym lata 2005-2010. Należy podkreślić, że prezentowana klasyfikacja, jest również jednym z elementów oceny atrakcyjności inwestycyjnej.
7. Wybór i umiejętne porównanie wybranych państw arabskich z Polską, co umożliwiło ocenę „klimatu inwestycyjnego” wybranych państwa arabskich, a także przyjęcie szerokiego zakresu czasowego, dobrze udokumentowanego, obejmującego lata 2005-2010.
8. Wskazanie obszarów inwestycyjnych wybranych państwa arabskich, których zasilenie kapitałem zagranicznym może przynieść wymierne korzyści w postaci wzrostów dochodów państwa, poprawy jakości życia, rozwoju infrastruktury itp.

9. Zaprezentowanie szeregu użytecznych rekomendacji, zaleceń i wskazówek, których praktyczna implikacja powinna poprawić klimat inwestycyjny i atrakcyjność inwestycyjną rozpatrywanych państw.
10. Bardzo dobry materiał statystyczny, fachowo i kompetentnie opracowany (prezentowany w załącznikach), oddający istotę rozpatrywanego problemu.
11. Zamieszczenie w pracy wielu tabel i wykresów, co uczyniło pracę przejrzystą, czytelną i stosunkowo łatwą w odbiorze.
12. Doktorant charakteryzuje się umiejętnością krytycznego a zarazem użytecznego formułowania opinii i wniosków.
13. Rozprawa napisana jest zrozumiałym i czytelnym językiem, oddającym istotę i naturę prowadzonych badań i rozważań.

Sumując, recenzowana rozprawa autorstwa mgra Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi stanowi spójną, a zarazem dobrze przemyślaną konstrukcję, prezentowane rozważania teoretyczne cechują się odpowiednim stopniem syntezy, a skonkretyzowane wnioski i opinie poprawnością i trafnością. Ponadto podjętą problematykę uważam za ważną, wymagającą, ze względu na jej dynamiczny charakter i przede wszystkim braki szerszych opracowań, wszechstronnych badań zarówno pod względem zakresu, form, jak i czynników wpływających na przedmiot badań, czyli atrakcyjność inwestycyjną. Złożoność podjętej tematyki nie ułatwia badaczowi zadania, z tego względu, w moim odczuciu, rozprawę należy uznać za udaną próbę identyfikacji i oceny czynników wpływających na atrakcyjność inwestycyjną państwa arabskich.

Jak każda praca awansowa, tak i ta budzi pewne kontrowersje, skłaniające do refleksji, rozważań i twórczej dyskusji. Moim zdaniem Doktorant nie ustrzegł się pewnych usterek i nieścisłości zarówno w ujęciu formalnym, jak i merytorycznym, jakkolwiek chciałbym zaznaczyć, że większość z nich ma charakter dyskusyjny i polemiczny. Moim zdaniem do pewnych kontrowersji należą następujące aspekty:

1. Uważam, że cel pracy powinien być zgodny jej tematem, nie powinien jednak powielać tej samej treści. W prezentowanej rozprawie praktycznie te dwa aspekty są identyczne: temat: *Assessment of Investment Attractiveness of Arab Countries* (Ocena atrakcyjności inwestycyjnej krajów arabskich), cel pracy: *to assess the investment attractiveness in Arab countries* (ocenie atrakcyjności inwestycyjnej w krajach arabskich).
2. Prezentowana hipoteza: *polityczne czynniki mają istotny wpływ na atrakcyjność inwestycyjną państw arabskich*, w moim przekonaniu ma charakter schematyczny,

nieoddający istoty prowadzonych badań. Badania, których wyniki prezentowane są w rozprawie, mają znacznie szerszy charakter (co stanowi niewątpliwy atut pracy), można zatem było przyjąć bardziej ogólną hipotezę, i rozbić ją na kilka hipotez cząstkowych.

3. Dobór czynników głównych (politycznych, społecznych i ekonomicznych), które są podstawą dalszych rozważań. Uważam, ale jest to moja uwaga polemiczna, że dodatkowo na atrakcyjność inwestycyjną wpływają czynniki kulturowe, techniczno-technologiczne, zasobowe i organizacyjne.
4. Doktorant każdą mega cechę charakteryzuje za pomocą kilku zmiennych. Uważam, że dobór tych zmiennych dla czynników ekonomicznych i politycznych jest właściwy i merytorycznie uzasadniony. Czynniki społeczny natomiast, moim zdaniem, zawiera w sobie znacznie większy ładunek niż edukacja, w zakresie szkoły średniej i produkcja energii (notabene należałoby się zastanowić czy produkcja energii nie powinna być zawarta w czynniku ekonomicznym). Wydaje się, że czynnik społeczny może być dodatkowo opisany przez takie zmienne jak: zmiany demograficzne, struktura ludności, jej umiejętności, doświadczenie i wykształcenie, urbanizacja, aglomeracja, metropolizacja (np. podział ludności na zamieszkujących miasta i wioski), dostęp do edukacji, służby zdrowia i opieka medyczna, świadczenia emerytalne, funkcjonowanie samorządów terytorialnych, skłonność do podejmowania inicjatyw przez społeczeństwo itp. Chciałbym jednak zaznaczyć, że kwestia ta jest polemiczna, dyskusyjna, jednocześnie zdaję sobie sprawę, że Autor rozprawy mógł nie mieć dostępu do większości z tych danych.
5. Na stronie 84, w tabeli 3-2, prezentowane są wyniki badań za okres 2005-2010, ich charakterystyka jednak odnosi się w pewnej części do roku 2004 (opis poniżej tabeli).
6. Rozpatrując atrakcyjność inwestycyjną państwa Maroko (s. 149) Autor wskazuje na stabilność czynnika społecznego w latach 2005-2008 i jego wzrost od roku 2009, podczas gdy z wykresu wynika, że indeks czynnika jest cały czas na tym samym poziomie, podobnie jest z czynnikiem politycznym, który nie wykazuje stabilności – następuje jego spadek począwszy od roku 2009.
7. Pewne uwagi chciałbym również zgłosić odnośnie podrozdziału 4.4 (s. 175) dotyczącego propozycji zmian dla poprawy atrakcyjności inwestycyjnej państw arabskich (w oryginale: „*Propositions for Important Changes in Investment Attractiveness in Arab Countries*”). Większość zaprezentowanych rozwiązań ma

swoje merytoryczne i logiczne uzasadnienie, niektóre jednak przyjmują charakter schematyczny nie oddający istoty prowadzonych badań, przykładowo, rozpatrując Algierię, Autor proponuje podjęcie działań, które spowodują, że Algieria osiągnie poziom Polski (w oryginale: „*Thus, here we propose to respond appropriately to improve the levels of these factors in order to achieve the level of Poland in 2010*”, s. 176), nie podaje jednak jakie, konkretne działania należałoby podjąć; podobnie, w przypadku Iraku, Autor proponuje podjęcie ogólnych działań, których wynikiem będzie poprawa wszystkich kluczowych determinant („*Thus, our proposal here is to improve all the key determinant factors*”, s. 178). Pewne niezrozumienie budzą również sformułowania typu: „*We propose here that the best level for Egypt was in the year 2005*”, s. 178. Podobne sformułowania można zauważyć również w dalszej części pracy np. s. 180, 183 i dalsze.

8. Autor w pracy nie wykorzystuje funkcji akapitu, co powoduje, że w niektórych miejscach zlewają się dwa problemy, występują również błędy stylistyczne, maszynowe i niejasno sformułowane zdania, co nieraz utrudnia zrozumienie wywodów Autora, przykładowo: „*(...) the reasons of that...*” s. 12 (moim zdaniem powinno być: *the reasons for that*); „*(...) as well some other sources*” s. 14 (moim zdaniem powinno być: *and some other sources as well* lub *as well as some other sources*); czy „*the of economic*” [s. 157, 162].

Wskazując powyższe niedostatki i wątki dyskusyjne chciałbym podkreślić, że nie zmieniają one mojej w pełni pozytywnej oceny rozprawy. Praca moim zadaniem była niezwykle trudna w realizacji, wymagała dużego zaangażowania, zebrania odpowiedniego materiału badawczego oraz umiejętności sprowadzenia go do wspólnego mianownika. Uważam, że treść tej rozprawy jest świadectwem profesji i dojrzałości naukowej mgra Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi.

W tym miejscu, w kontekście zaprezentowanych wyników badań Autora i wskazanych kwestii polemicznych, uzasadnione staje się postawienie kilku pytań, do których prosiłbym Doktoranta o ustosunkowanie się w trakcie publicznej dyskusji, a mianowicie:

1. Jakie konkretnie działania, w zakresie wszystkich omówionych czynników (politycznych, ekonomicznych i społecznych) zaproponowałby Doktorant decydom w Iraku, w celu podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej państwa?
2. W kontekście wysokiego bezrobocia młodzieży w państwach arabskich, o którym Autor wspomina w pracy (s. 70), proszę zasugerować działania aktywizujące

zawodowo tą grupę społeczną. Jaki oczekiwania zgłasza Państwo, jakie przedsiębiorcy, a jakie młodzież, i czy można osiągnąć konsensus?

3. W kontekście przeprowadzonej analizy atrakcyjności inwestycyjnej proszę o określenie przyszłych kierunków rozwoju państw arabskich.

6. Konkluzja kwalifikacyjna

W świetle powyższej oceny zawartości rozprawy doktorskiej mgr Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi pt.: „**Assessment of Investment Attractiveness in Arab Countries**”, pragnę stwierdzić, że stanowi ona **oryginalnie i prekursorskie rozwiązanie zagadnienia naukowego**. Chciałbym również podkreślić, że Doktorant wykazała się dużą wiedzą teoretyczną z dyscypliny ekonomia. Recenzowana rozprawa zrealizowana jest sumiennie, starannie i solidnie. Szczególnie podkreślam dużą umiejętność Autora w posługiwaniu się naukowymi metodami badawczymi i to zarówno w zakresie analizy teoretycznej, jak i empirycznej.

Sumując pragnę stwierdzić, że rozprawa pana mgra **Sabah Noori Abbas Al-Mihyawi** pt.: „**Assessment of Investment Attractiveness in Arab Countries**”, napisana pod kierunkiem pana **dr hab. prof. US Tomasza Wiśniewskiego**, w całej pełni odpowiada **wymogom stawianym rozprawom doktorskim** w świetle ustawy o tytule naukowym i stopniach naukowych z dnia 14 marca 2003 r. (Dz.U. nr 65, poz. 595), **i stawiam wniosek o dopuszczenie jej do publicznej obrony.**

